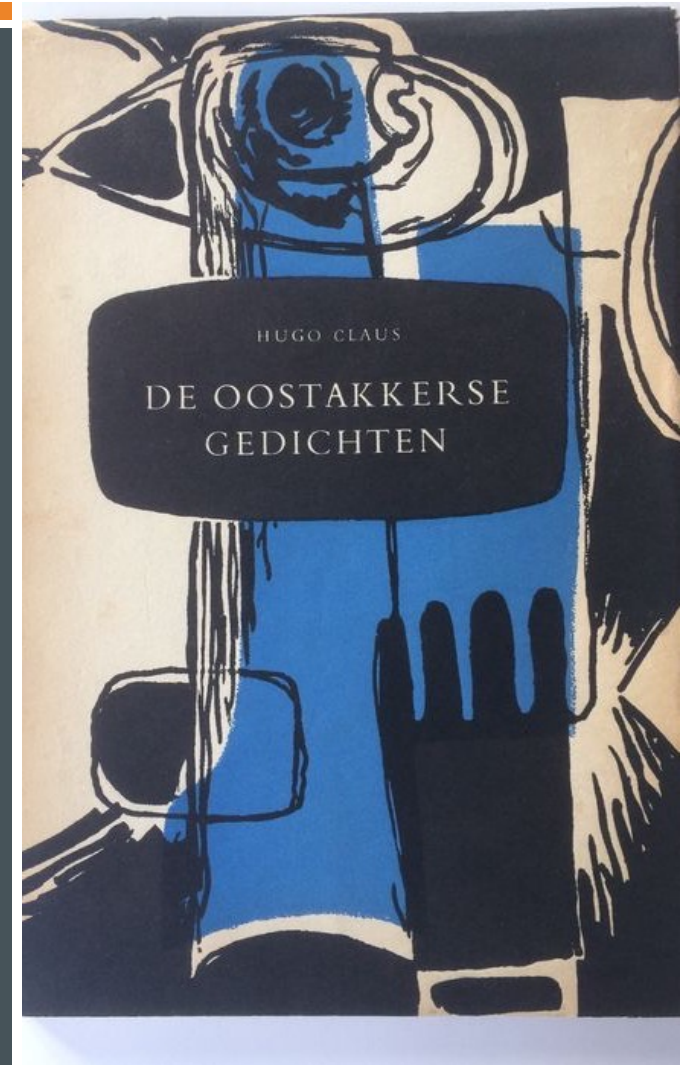

'VERVULD DOOR DE MEEST
VERVREEMDENDEN TAAL'

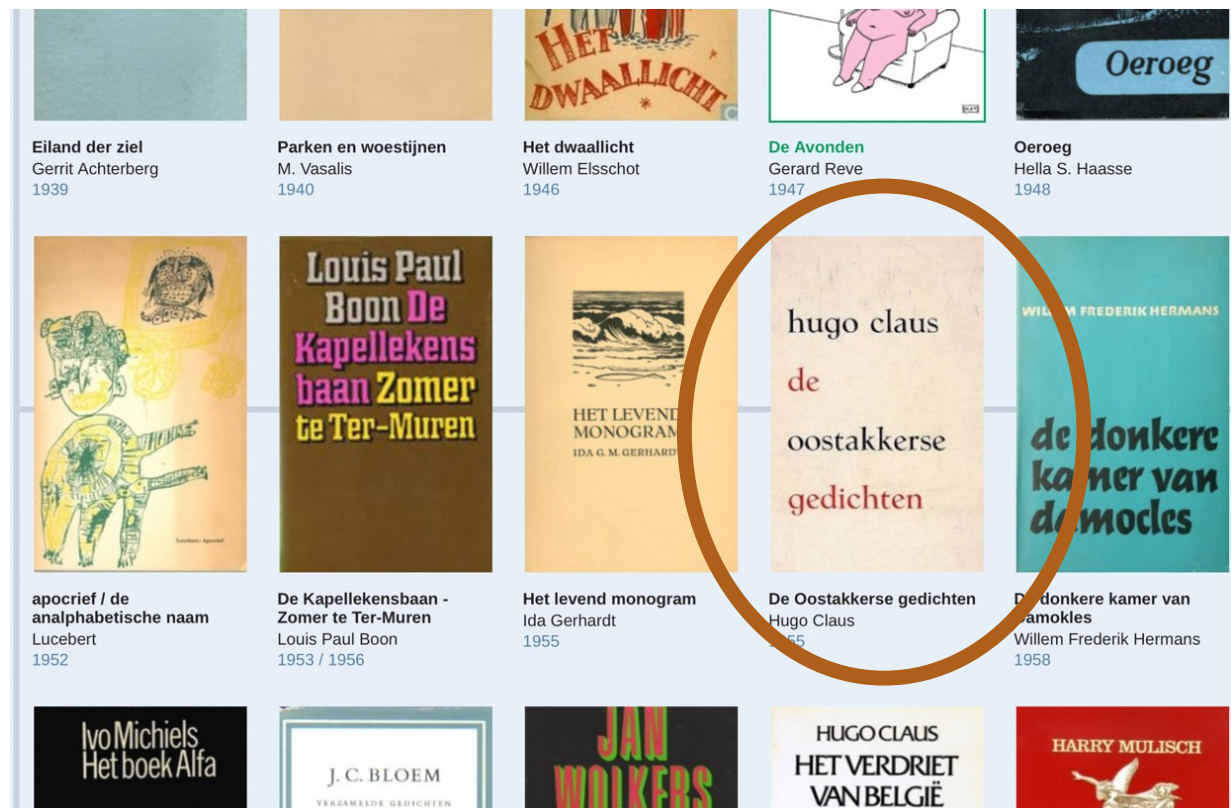
AAN DE SLAG MET
DE OOSTAKKERSE GEDICHTEN

HELDEN VOOR DE KLAS #3: INSPIRATIENAMIDDAG
KANTL * 17 MAART 2022

PROF. DR. KEVIN ABSILLIS (UNIVERSITEIT ANTWERPEN)

GEEN GEMAKKELIJKE KEUZE

- 'Later bleek evenwel dat – voor wie het wil zien – heel veel van de schijnbaar intuïtieve gedichten vol verwijzingen zitten naar (klassieke) literatuur, van Dante en William Blake tot Karel Van de Woestijne en Paul van Ostaijen. Claus hanteert in deze bundel dus een werkwijze zoals T.S. Eliot dat deed in *The Waste Land*, zodat De Oostakkerse gedichten veeleer in de traditie van het modernisme geplaatst moeten worden.'
- 'De eerste cyclus, 'De ingewijde', bevat gedichten als 'De regenkoning', 'De moeder', 'Een vader' en 'Een maagd', waarin de (freudiaanse) relatie met de ouders centraal staat. Die relatie wordt vaak uitgedrukt via allusies op vegetatiemythen en initiatieriten die door de Schotse antropoloog J.G. Frazer zijn beschreven in *The Golden Bough*. Zo wordt de oedipale thematiek vermengd met oerverhalen over leven en dood en uitgebeeld aan de hand van mythologische personages zoals de regenkoning – een vruchtbaarheidssymbool – of de sater Marsua, die een tweestrijd met de God Apollo aangaat.'
- 'Het katholiek-burgerlijke milieu, met zijn taboes, heimelijkheden en onderdrukte seksuele verlangens, wordt als verstikkend ervaren.'

PROBLEEM:

- Bij gebrek aan literair, historisch en antropologisch referentiekader moet docent veel aanreiken en dreigt de boodschap te ontstaan dat deze poëzie (veel) te hoog gegrepen is.

- 'Het katholiek-burgerlijke milieu, met zijn taboes, heimelijkheden en onderdrukte seksuele verlangens, wordt als verstikkend ervaren.'

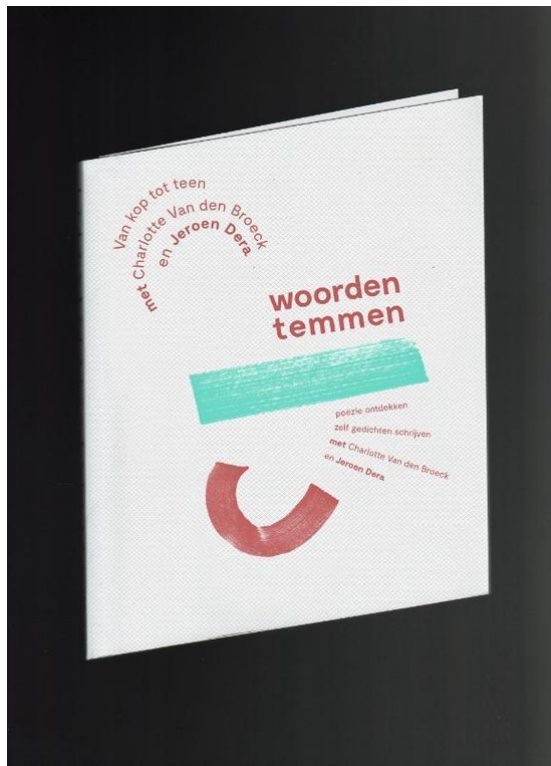

Het "katholiek-burgerlijke milieu" staat al even ver van de huidige leerlingen als pakweg de feodaliteit of de biedermeiertijd.

-
- 'Maar al verrijkt de kennis van die allusies ongetwijfeld de betekenis van deze gedichten, wat de leeservaring zo indringend maakt is het perfecte samenspel, de veelzijdige stuwung van beeld, klank, zinsbouw en ritme. Uitdrukkelijker dan de meeste andere poëzie is die van Claus er een van gelijktijdigheid, van ruimtelijke uitbreiding en kwalitatieve uitdieping van het belevingsmoment. In de samenscholingen van bepalingen, omschrijvingen en kwalificeringen worden de contradicties en de elkaar verhullende lagen van de ervaring prijsgegeven, afgepeld en geopend.'

- Een kwalitatieve uitdieping van het belevingsmoment?
- De contradicties en de elkaar verhullende lagen van de ervaring?

➔ Hier bijten zelfs gevorderde (poëzie)lezers hun tanden op stuk. En dus ook leerkrachten die de canon willen 'didactiseren' en in permanente tijdsnood verkeren.

J. Dera & Ch. Van den Broeck
(2020)

HET ANDERE UITERSTE

- Poëziebloemlezing rond thema menselijk lichaam (van 'kop' tot 'teen')
- Vaste rubrieken: lees, doe, denk, schrijf, weet & meer
- 'Vanaf 14 jaar'
- Bespreking van 'Een vrouw 12' ('Haar **mond**: de tijger, de sprong de tol') uit *De Oostakkerse gedichten*

DE

VOOR HET
POËZIEONDERWIJS

- Pro:
 - Gebruiksklaar voor docent en leerling (snel & gemakkelijk)
 - Aan huis geleverd : leefwereld & gevoelens van de leerling centraal
 - Vlotte wijze om iets nieuws te leren proeven: leesbereidheid

- Contra
 - analyse vluchtig en arbitrair ('Wat een bombastische openingsregel!')
 - cultuurhistorische context summier ('Hugo Claus is een van de bekendste Belgische schrijvers van de twintigste eeuw')
 - nadruk op hoe het proeft ('wat heeft er zich volgens jou tussen hen afgespeeld?')
 - Geen verband tussen de 'recepten' (afwezigheid leerlijn)

MIDDENWEG

CULTURELE
GELETTERDHEID
EN
LEESBEREIDHEID

VERTREK
IN DE KLAS
BIJ

(LEERLING)LEZER
EN
GEDICHT

STAP 1

VOORSPELLEND
LEREN LEZEN

ZEE?

DE ZEE

De schorre zeilen, de sneeuwende zee met
De vinkenslag der baren: haar bladeren
En het doornaveld verlangen: haar golven

Rijden tegen het land waar de vlag der bronst uithangt,
Monsteren de bemeermende muren aan,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het zand,

Laten de stenen als sterrebeelden achter
En bevrijden – zij, de zee en haar schuimbekkende beesten –
De maan in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

DE ZEE

De schorre **zeilen**, de sneeuwende zee met
De vinkenslag der **baren**: haar bladeren
En het doornaveld verlangen: haar **golven**

Rijden tegen het land waar de **vlag** der bronst uithangt,
Monsteren de bemeermende muren aan,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het **zand**,

Laten de stenen als sterrebeelden achter
En bevrijden – zij, de zee en haar **schuim** bekkende beesten –
De maan in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

**De vermoedelijk
meest voorspelbare
elementen**

STAP 2

THEMA'S
ONTDEKKEN
DOOR
VERBANDEN TE
LEREN LEGGEN

DE ZEE

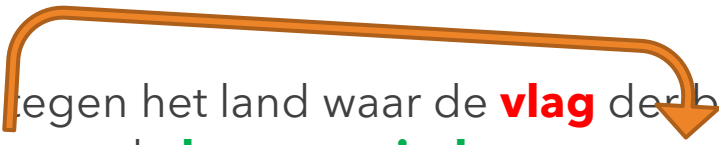
De schorre **zeilen**, de **sneeuwende** zee met
De vinkens**slag** der **baren**: haar bladeren
En het doornaveld verlangen: haar **golven**

Rijden tegen het land waar de **vlag** der bronst uithangt,
Monsteren de **bemeermінде** muren **aan**,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het **zand**,

Laten de **stenen** als **ster**rebeelden achter
En bevrijden – zij, de zee en haar **schuim**bekkende beesten –
De **maan** in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

DE ZEE

De schorre **zeilen**, de **sneeuwende** zee met
De vinken**slag** der **baren**: haar bladeren
En het doornaveld verlangen: haar **golven**

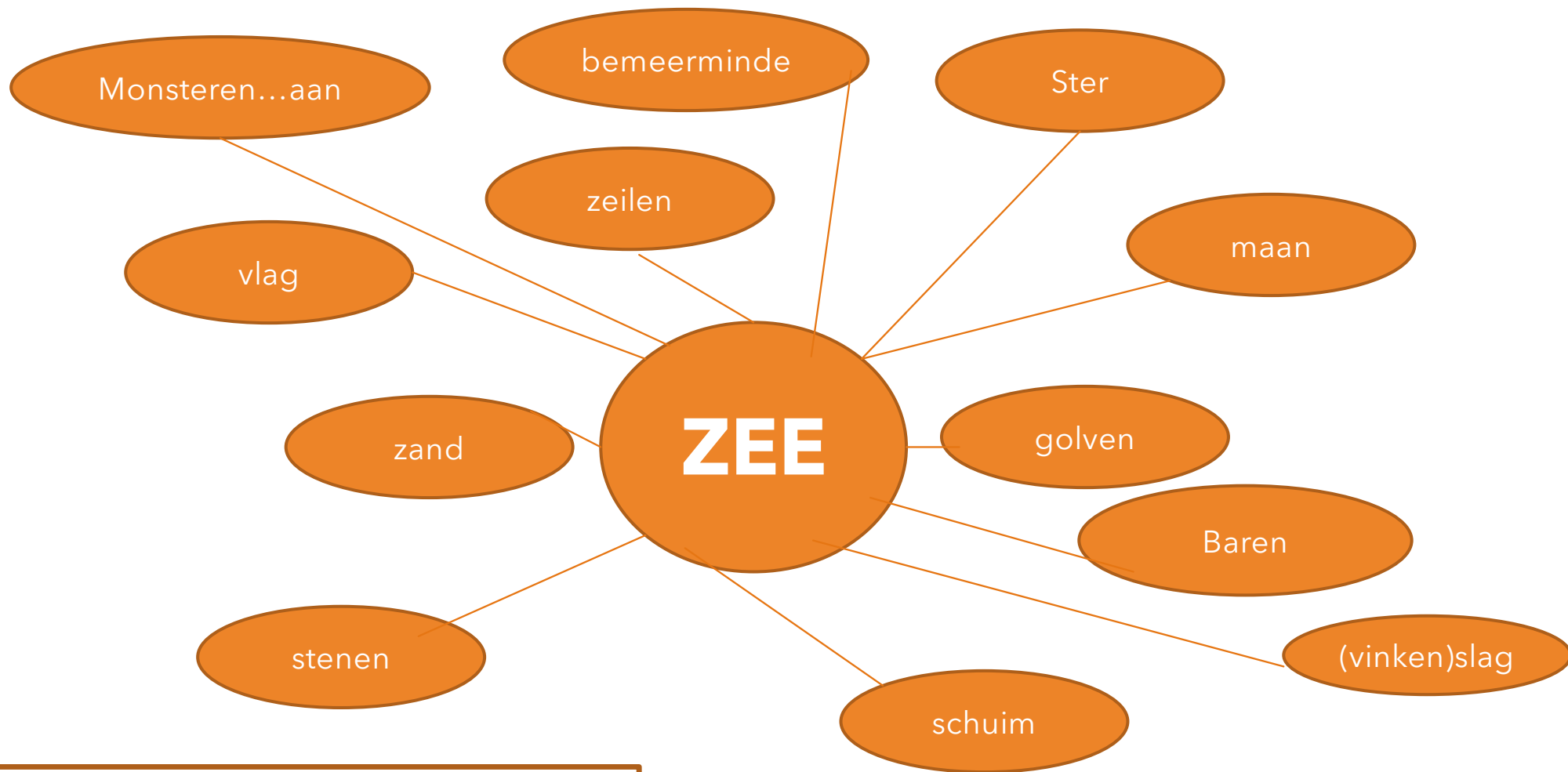

Rijden tegen het land waar de **vlag** der bronst uithangt,
Monsteren de **bemeermінде** muren **aan**,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het **zand**,

Laten de **stenen** als **ster**rebeelden achter
En bevrijden – zij, de zee en haar **schuim**bekkende beesten –
De **maan** in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

Via **tussenstapjes** in verband te brengen met de zee:

- sneeuw – schuim
- (vinken)slag – (golf)slag
- monsteren aan – aanmonsteren
- bemeermінде – zeemeermin
- stenen – rotsen/dijk/golfbreker
- ster – zeester
- maan – veroorzaakt eb & vloed

WOORDWEB
[BETEKENISVELD]

OPDRACHT: WOORDWEBBEN

- Versie 1 [**]

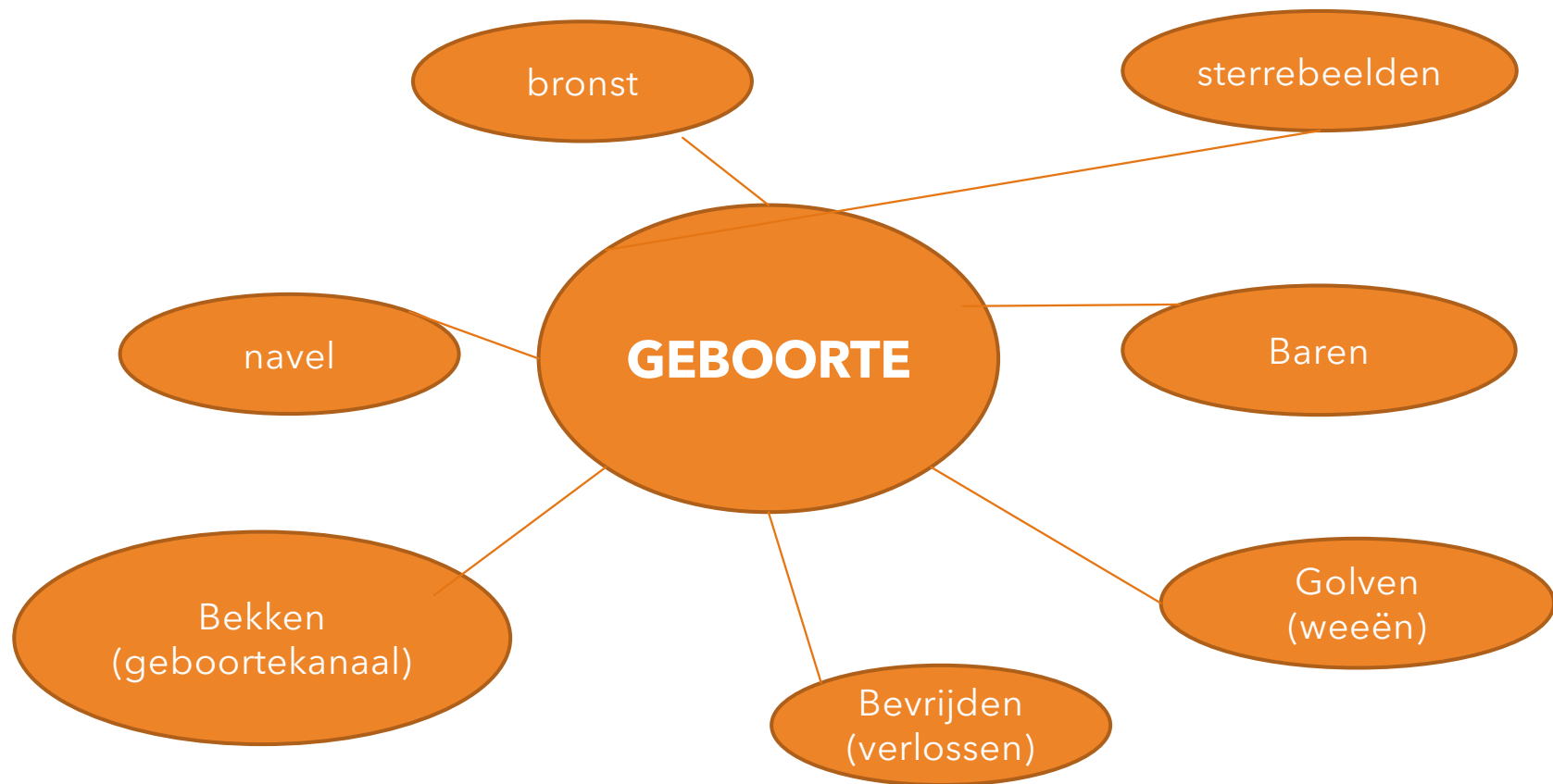
Maak zelf nieuwe woordwebben. Ga op zoek naar woorden die als een overkoepelend begrip kunnen dienen voor minstens 4 andere woorden (of woordgedeelten) uit het gedicht. Opgelet: het overkoepelend woord hoeft zelf niet in het gedicht voor te komen.

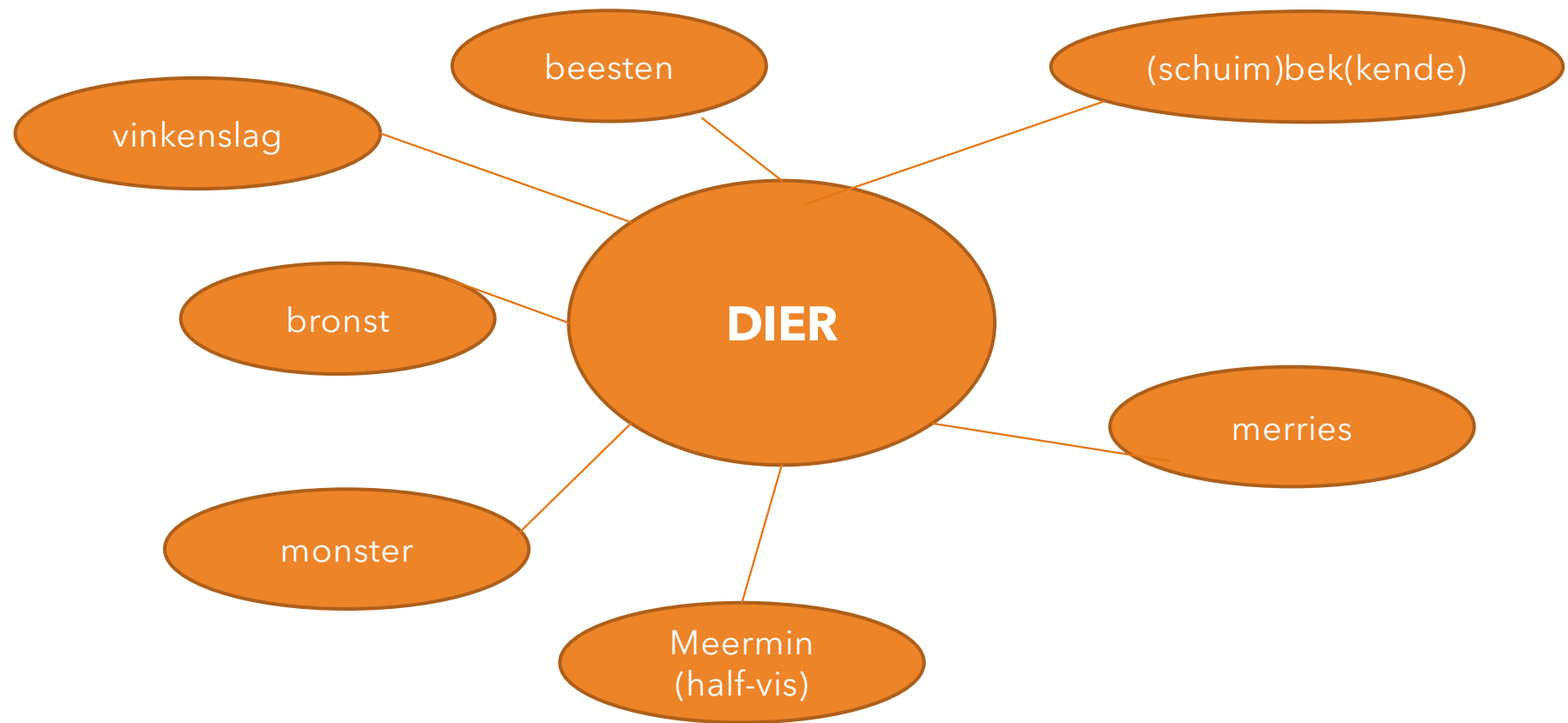
- Versie 2 [*]

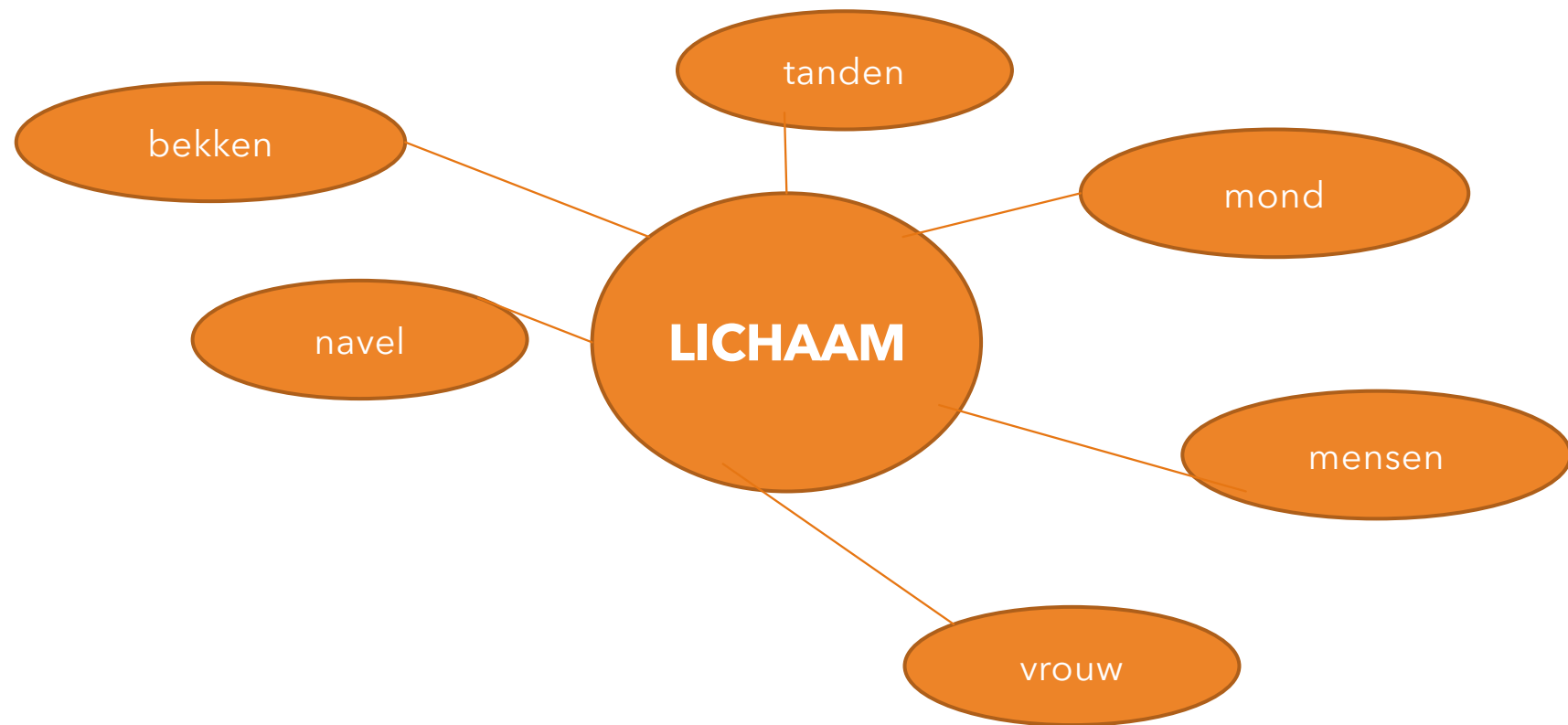
Hieronder staan andere woorden die je als overkoepelend begrip kunt gebruiken om nieuwe woordwebben te maken. Maak zo rijk mogelijke woordwebben. Je mag woorden in meer dan één web laten terugkeren.

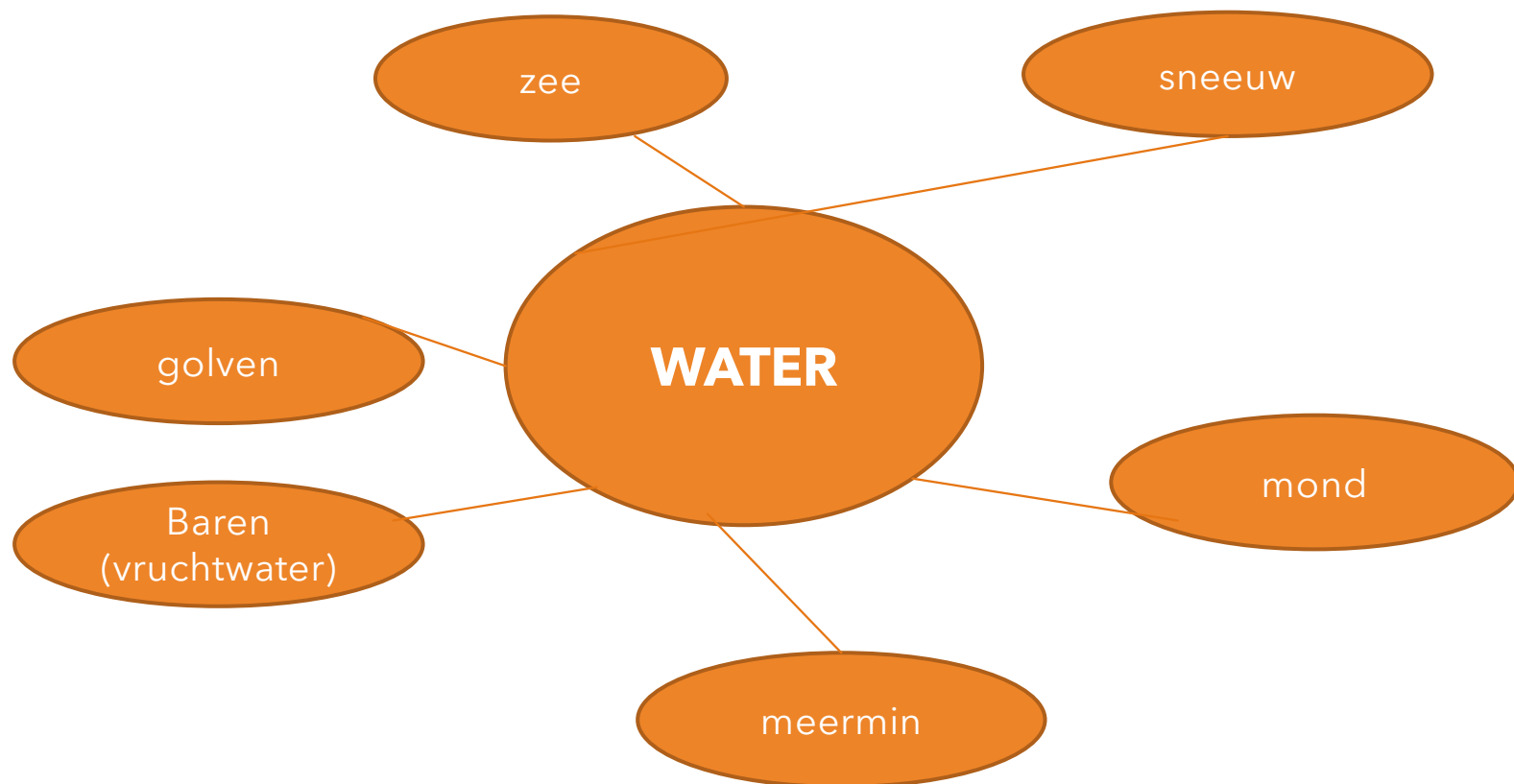
**GEBOORTE
DIER**

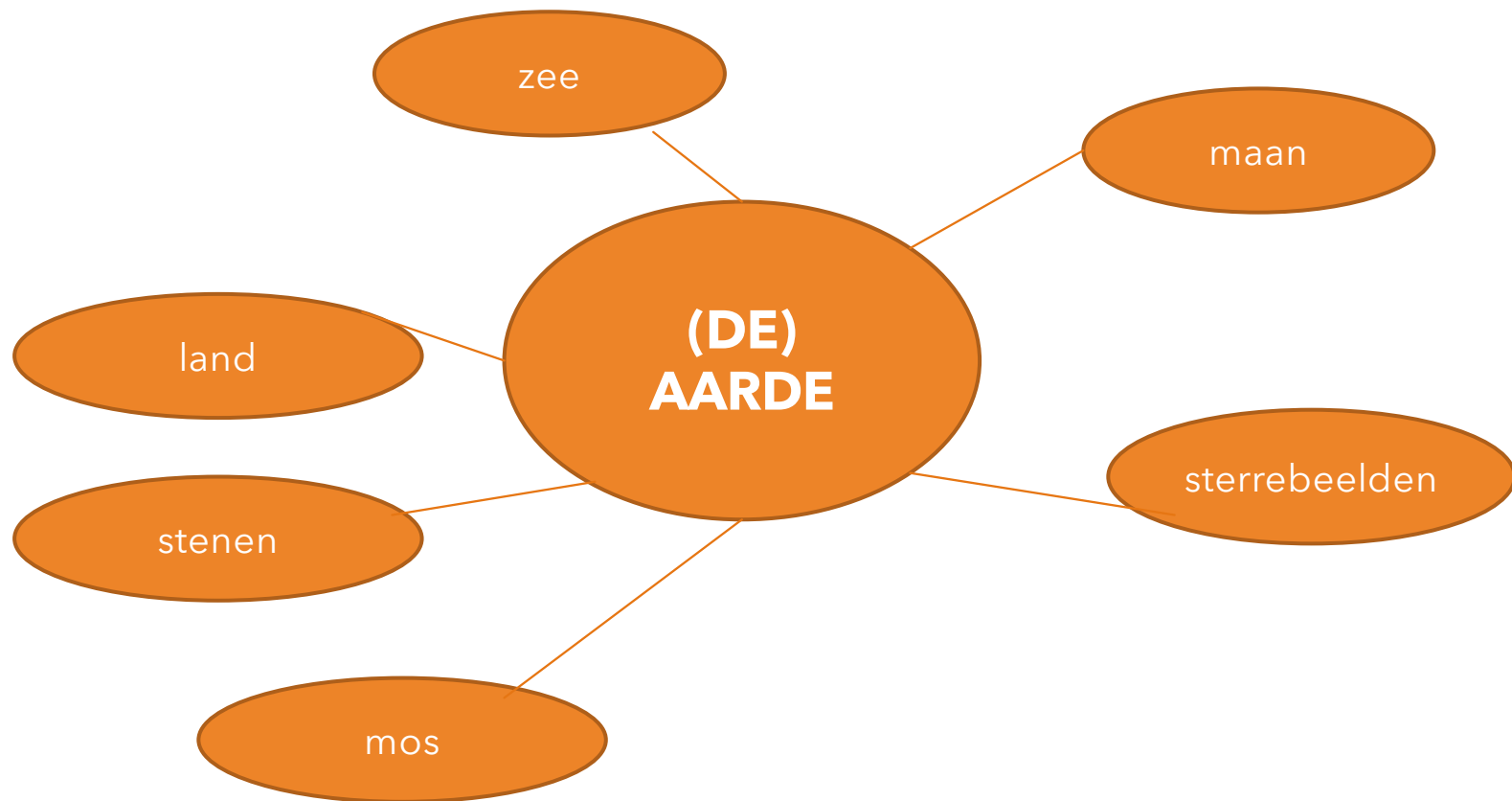
LICHAAM
WATER
(DE) AARDE
SEKS

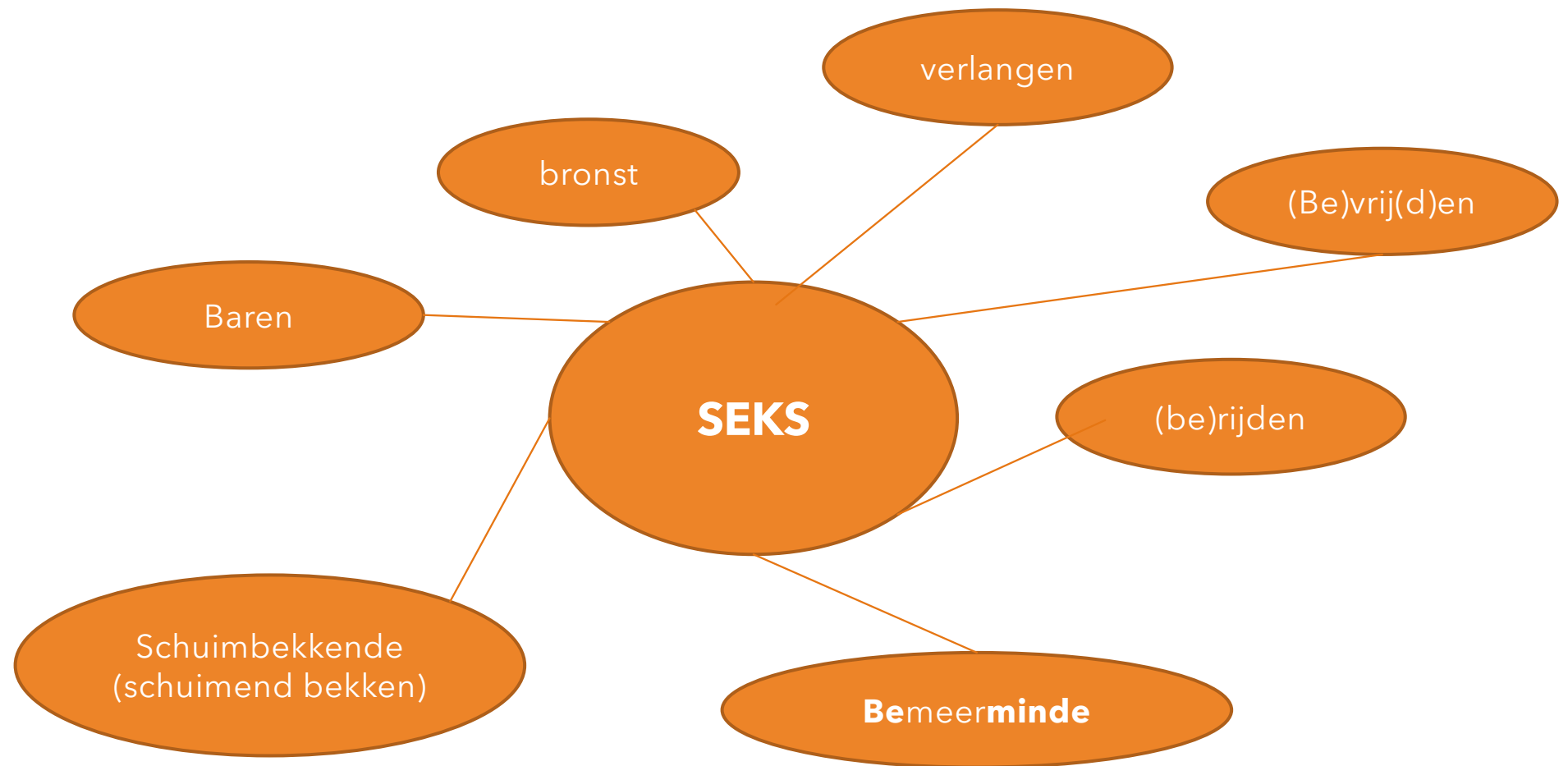

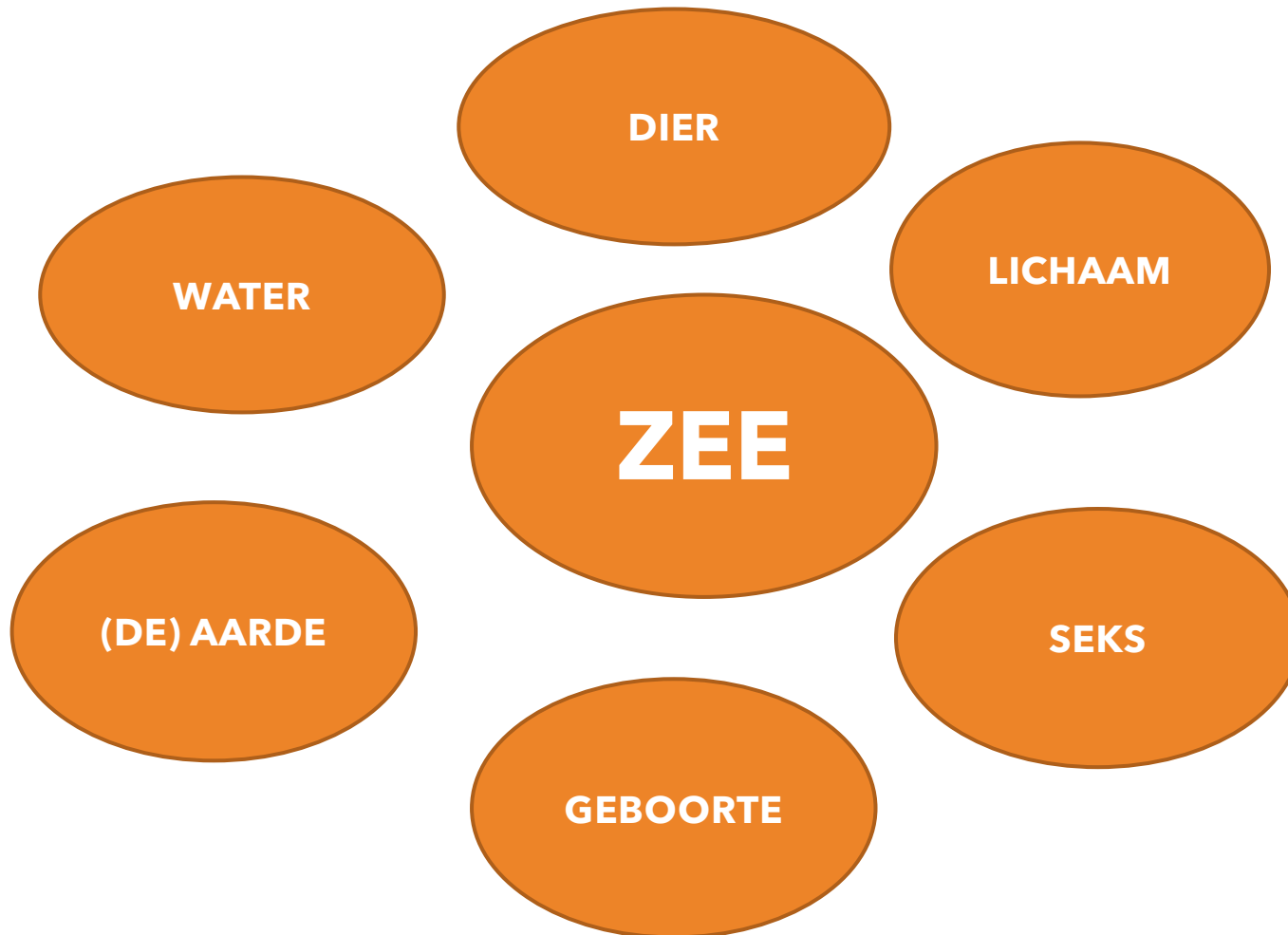

Aanpak helpt de hoge betekenisconcentratie in beeld te brengen, niet via vage parafrase, maar met concrete tekstelementen.

Lezers kunnen zo zélf al de thematiek in *De Oostakkerse gedichten* op het spoor komen.

Ook de canonieke reputatie van *De Oostakkerse gedichten* valt niet langer 'top down' op hun bord.

DE OOSTAKKERSE GEDICHTEN

- Andere gedichten:
 - Het land (Egyptisch)
 - Het dier
 - De moeder (de geboorte)
 - Een vader
 - Een maagd
 - Een vrouw (cylcus, seksualiteit)
- Woorden uit de woordwebben keren voortdurend terug in andere gedichten
 - 'Wij **maanziek**, roepen naar **vrouw** en dier en **ster**.' (Tot de morgen)
 - 'Groet hij koekoek noch **vinkenvanger**' (De zanger)
 - 'Waar zij zwelt lever ik mij over, verga in haar steigerende / Boten, in haar hoog zegevierende, / Laagvierend **zeilende**, **landelijke zee**' (Een maagd)
 - 'Uw haar, het meeuwennest / Uw meers**chuim**heuvelds waarin / **Getand** de vrucht die splitst' (Een vrouw 5)
 - 'Dat het **zand** waaie, dat de **zee** luwe,' (Een vrouw 10)
 - 'Wie wacht op de haan, wie op de **schuimbekkende** zon' (Een vrouw 13)
 - enzovoort!

CANONIEKE REPUTATIE 'DE OOSTAKKERSE GEDICHTEN'

- www.litterairecanon.be: 'Een mogelijkheid om daaruit [uit het katholiek-burgerlijke milieu] los te breken is de ongebreidelde beleving van de **seksualiteit**. Die wordt in de tweede reeks, 'Een vrouw', beschreven als een **dierlijk** en **lichamelijk** spel dat extase kan bieden maar ook het gevaar inhoudt van zelfverlies.'
- H. Brems, *Altijd weer vogels... Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1945-2005* (2006): merkwaardig genoeg afwezig. Slechts 1 terloopse vermelding: 'De belangrijkste bundel [van de poëzievernieuwing in de jaren 1950] was ongetwijfeld *De Oostakkerse gedichten* van Hugo Claus [...]' (p. 152, beschikbaar op www.dbnl.org)
- In de academische receptie (J. Weisgerber, G. Wildemeersch, P. Claes...)
 - Animaal, aards, lichamenlijk, erotisch, vegetaal, vitalistisch, instinctief,...
 - Meerduidig, hermetisch, cryptisch,...
- Vroegste receptie
Paul Rodenko: '[Claus]' poëzie is aards, direct, dierlijk zou men willen zeggen.' (1955)

STAP 3

VAN THEMA NAAR
BETEKENIS:

LEREN
INTERPRETEREN

LEREN BEGRIJPEN WAAROM JE NIET BEGRIJPT [ONDERWIJSLEERGESPREK]

- Dus stel de vraag: Waarom vinden we het gedicht 'De zee' moeilijk te begrijpen? Nodig leerlingen uit om de minst begrijpelijke woordgroepen te kiezen. Laat ze hardop nadenken over de vraag waarom net die passages zo duister zijn. Laat leerlingen op elkaars suggesties reageren. Vindt iedereen dezelfde passages duister?

LEREN BEGRIJPEN WAAROM JE NIET BEGRIJPT

[ONDERWIJSLEERGESPREK]

- Streef ernaar om samen met de leerlingen onderstaande obstakels te identificeren, te beschrijven en te illustreren:
 - Veel **beeldende taal** in plaats van direct verwijzend taal
Bv. wat betekent een 'doornaveld verlangen', 'monsteren de muren aan', 'de vinkenslag der baren',...? Waarom zijn de zeilen 'schor'? Enzovoort.
 - **Zinsbouw** is **opengebroken**
Bv. Welke woord(en) fungeren in dit gedicht als onderwerp, persoonsvorm,...? Wie of wat 'laten de stenen als sterrebeelden achter'?
 - **Meerduidigheid**
Bv. 'En bevrijden - zij, de zee en haar schuimbekkende beesten - '
→ zij, de zee en de beesten (=3)
→ zij = de zee + de beesten (2)?

VRAAG

- Waar vinden we de eerste persoonsvorm (= vervoegde vorm van een werkwoord)?
- Vind je ook het onderwerp dat bij deze persoonsvorm past?

Laat leerlingen even zelfstandig zoeken.

ANTWOORDEN

- Strofe 1: geen persoonvormen ('sneeuwend' = tegenwoordig deelwoord als bijvoeglijk naamwoord)
- Strofe 2: **rijden!** Onderwerp?

Haar golven

**rijden tegen het land...
monsteren... aan
lokken...**

Strofe 2

**laten... achter
en bevrijden...**

Strofe 3

DE ZEE

De schorre zeilen, de sneeuwende zee met
De vinkenslag der baren: haar bladeren
En het doornaveld verlangen: haar golven

} Snapshot / stilstaand
beeld

Rijden tegen het land waar de vlag der bronst uithangt,
Monsteren de bemeermende muren aan,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het zand,

Laten de stenen als sterrebeelden **achter**
En bevrijden – zij, de zee en haar schuimbekkende beesten –
De maan in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

} actie/beweging

VRAAG

- Wat wordt met de werkwoorden 'rijden' en 'achterlaten' beschreven, denk je?

HET VOOR DE HAND LIGGENDE ANTWOORD

- Aan- en afrollende golven
- Eb & vloed

SUGGEREERT HET GEDICHT OOK NOG WAT ANDERS?

De schorre zeilen, de sneeuwende zee met
De vinkenslag der baren: haar bladeren
En het **doornaveld verlangen: haar golven**

Rijden tegen het land waar de vlag der bronst uithangt,
Monsteren de **bemeermінде** muren aan,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het zand,

Laten de stenen als sterrebeelden **achter**
En **bevrijden** – zij, de zee en haar schuimbekkende beesten –
De maan in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

SUGGEREERT HET GEDICHT OOK NOG WAT ANDERS?

Via metaforen en
dubbelzinnigheden roept de
beweging van de golven het
beeld op van een
liefdesdaad tussen vrouw en
man.

De schorre zeilen, de sneeuwende zee met
De vinkenslag der baren: haar bladeren
En het **doornaveld verlangen: haar golven**

Rijden tegen het land waar de vlag der bronst uithangt,
Monsteren de **bemeermінде** muren aan,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het zand,

Laten de stenen als sterrebeelden **achter**
En **bevrijden** – zij, de zee en haar schuimbekkende beesten –
De maan in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

VRAAG [VERDIEPING]

- Als de zee in dit gedicht de vrouw symboliseert, welke eigenschappen schrijft het gedicht dan toe aan de vrouw? Geef de eigenschappen en geef aan hoe/waar die eigenschappen in het gedicht worden benoemd.
- Als het land in dit gedicht de man symboliseert, welke eigenschappen schrijft het gedicht dan toe aan de man? Geef de eigenschappen en geef aan hoe/waar die eigenschappen in het gedicht worden benoemd.

Verdeel de klas in 2 gelijke groepen. Elke groep buigt zich over een van beide vragen. Ga rond tijdens de oefening en help (door extra vragen te stellen en eventueel kleine hints te geven).

ANTWOORDSUGGESTIES EN AANKNOPINGSPUNTEN VOOR KLASDISCUSSIE

■ **VROUW**

- Actief (zij rijdt, lokt, zij bevrijdt, etc.)
- Verleidelijk (zij lokt)
- Dierlijk en gevaarlijk (schuimbekkend, ze zit op vinkenslag)
- Positief element: zij 'bevrijdt'?
Wie/wat wordt bevrijdt?

■ **MAN**

- Passief (wordt bereden, wordt gelokt...)
- Star en hard (geassocieerd met muren, stenen en tanden).
Is dat een verdedigingsmechanisme? Of signaleert het zijn opgewondenheid (vlag der bronst = erectie)? Of allebei?
- Na de seks krachteloos en minder mannelijk. Hij is zijn tanden kwijt en dus ontwapend (regressie? Baby?)

LAAT GENOEG MYSTERIE OVER

'VERVULD DOOR
DE MEEST
VERVREEMDENDE
TAAL'

BEWUSTE KEUZES

- Vertrekpunt is de tekst: lezen wat er staat
- Leerling ontwikkelt vertrouwen: ook zonder specifieke literairhistorische en literairtechnische bagage is een interpretatie haalbaar die niet blijft hangen in persoonlijke reacties van het type mooi, saai, spannend,...
- Uiteraard bieden *De Oostakkerse gedichten* volop kansen om poëzietechniek te leren kennen: enjambement (haar golven... rijden), alliteratie (monteren bemeermende muren mos mensen merries), personificatie, maar het hoeft niet voorop te staan → verdieping

HOE VERDER?

LITERAIR- HISTORISCHE CONTEXT

- Veel beeldende taal in plaats van direct verwijzend taal
- Zinsbouw is ondoorzichtig en opgebroken
- Meerduidigheid

Dit zijn (enkele) kenmerken van de zogenaamde 'experimentele poëzie' uit de jaren 1950 (ook wel Vijftigers-poëzie). Programmeer een contextualiserende les over de Experimentelen / Experimentele poëzie en situeer het dichterschap van de (jonge) Hugo Claus.

MEER OOSTAKKERSE

Ga met je leerlingen verder op ontdekking in de bundel *De Oostakkerse gedichten*.

Laat ze (bv als huiswerk) het gedicht 'Een maagd' lezen.
Hulpvragen daarbij:

- Welke woorden uit 'De zee' keren terug in het gedicht 'Een maagd'? Dragen ze hier dezelfde betekenis of niet? Beargumenteer.
- Zoek informatie op over de gemeente Oostakker en ontwikkel op basis van deze informatie een hypothese over de identiteit van de 'maagd' in dit gedicht.

Een maagd

Tussen koningsvarens en wolken rijden
In het witte veld de avondlijke **merries**
En worden witter.

Tussen **dorens** en rhododendrons slaan de laffe
Boeren hun al te vroege kinderen.

En waar de maagd, de heilige, zwarte, ijzeren maagd
Mij bedwingt
Siddert de toren, beven de heilige tekens.

Hoor:

'Ik ben de dodelijke moeder, begeer mij,
Bid mij, word wakker in mijn zon - ik
Zal u begeleiden tot uw adem faalt,
Uw oog verschaalt tot staar en **zandig**
Mij ervaren.'

Hoor: 'Genezen zult gij niet maar in de strook
Van mijn leven leven.
Ah, zandig zult gij mij erkennen.'

In een haven
Die ademhaalt als een **vrouw**,
Niet rusteloos maar zonder einde,
Klapwiekt haar lijf in grotten,
En waar zij zwelt breekt elke knoop,
Valt elk vel aan **bladeren**.

Waar zij zwelt lever ik mij over, verga in haar steigerende
Boten, in haar hoog zegevierende,
Laagvierende **zeilende, landelijke** zee.

Hugo Claus, *De Oostakkerse gedichten* (1955), p. 23

MEER OOSTAKKERSE

Ga met je leerlingen aan de slag met varianten van de gedichten. Er is een vroege versie verschenen in *Tijd en Mens* ('Nota's voor een Oostakkerse cantate) en Claus is na 1955 nog blijven schaven aan zijn gedichten. Waarom worden sommige woorden geschraapt? Hoe verandert de betekenis? Etc.

DE ZEE (1953)

De schor schreeuwende zeilen, de sneeuwende zee met
De vinkenslag der baren: haar bladeren
En het doornaveld verlangen: haar golven

Rijden tegen het land waar de vlag der bronst uithangt,
Monsteren de bemeermende muren aan,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het zand,

Laten de stenen als sterrebeelden achter
En bevrijden – zij, de zee en haar schuimbekkende beesten –
De maan in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

DE ZEE (1965)

De schorre zeilen, de sneeuwende zee met
De vinkenslag der baren: haar bladeren
En het doornaveld verlangen: haar golven

Rijden tegen het land waar de vlag der bronst uithangt,
Monsteren de muren aan,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het zand,

Laten de stenen als sterrebeelden achter
En bevrijden – zij, de zee en haar schuimbekkende beesten –
De maan in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

DE ZEE (1955)

De schorre zeilen, de sneeuwende zee met
De vinkenslag der baren: haar bladeren
En het doornaveld verlangen: haar golven

Rijden tegen het land waar de vlag der bronst uithangt,
Monsteren de bemeermende muren aan,
Lokken het mos en de mensen, de merries en het zand,

Laten de stenen als sterrebeelden achter
En bevrijden – zij, de zee en haar schuimbekkende beesten –
De maan in alle vrouwen, de tanden in mijn mond.

MEER CANON

Ga aan de slag met andere zee-gedichten uit de literaire canon.

Tip: Herman Gorter, 'Het strand was stil en bleek' en 'De zee buiten grijs...' uit *Verzen* (1890); J. Bloem, 'Aan zee' (*Verzamelde gedichten*); M. Vasalis, 'Avond aan zee' (strikt genomen niet in de canon, want uit *De vogel Phoenix*)

Of met zee-gedichten uit de internationale canon.

Tip: de zeer door Hugo Claus bewonderde Emily Dickinson, 'I started early, I took my dog' (1862). Interessant: in dit gedicht wordt de zee als man voorgesteld (en niet als vrouw).

Ook een mooie vergelijking: 'Een vader' uit *De Oostakkerse gedichten* met 'Het huis mijns vaders...' uit *Het vader-huis* (1903) van Karel van de Woestijne

FOCUS OP ATTITUDES EN ETHIEK

[DIVERSITEITSSENSITIVITEIT/
LEZERSGERICHTHEID]

Ga dieper in op de representatie van seks en gender-verschillen in *De Oostakkerse gedichten*. Hoe onverdacht zijn deze gedichten nog in het #metoo-tijdperk?

Lees in dit geval zeker met de leerlingen: Een vrouw 1 ('Met schaterend haar').

Aanknopingspunten evt. onderzoek van M. Meijer en E. Van Alphen.

WAKKER DE CREATIVITEIT AAN

Laat studenten zelf gedichten schrijven.

Laat studenten filmpjes maken bij een Oostakkers gedicht.
Ze kunnen het gedicht zelf voorlezen of gebruik maken
van een audio-opname van de Meester zelf
(www.hugoclauscentrum.be/Oostakkerse).

HULP BIJ ANALYSE ANDERE GEDICHTEN

- In de klas bruikbare analyses van andere *Oostakkerse gedichten*
 - D. De Geest, 'Hugo Claus als experimenteel dichter', in: *Het teken van de ram. Jaarboek voor de Claus-studie*. Antwerpen: Kritak, 1996, p. 185-207.
Over 'Een vrouw 1' ('Met schaterend haar'), zie ook: https://www.dbnl.org/tekst/gees003hugo01_01/index.php
 - G. Wildemeersch, 'Een vrouw 7 ('Naakt bekken, heldere cesuur', in: *Van aangezicht tot aangezicht. Modelinterpretaties moderne lyriek*. Leuven: Garant, 1991, p. 94-103.
 - J. Uyttendaele over 'De Moeder' op Klascement
<https://www.klascement.net/downloadbaar-lesmateriaal/117107/hugo-claus-de-moeder-interpretatie-gedicht/?previous>